

III.

(1555.) Az ágostai hitvallásnak széki *) zsinata s végzései. Dávid Ferencznek Stancaroval első theologiai vitája.

E zsinat és története oly ritka jelenség a magyar egyháztörténelemben, hogy csaknem egyedül áll: fontos végzéseket hozott, hitvallást, a mellett védiratot [*Apologia*] készített, végzései első pontjában Stancaro Ferencz mantuai fi, orvostudor és theologus tanait kárhóztatta s az erdélyi egyházból kizárta; ez a zsinatot kigúnyolva és súlyos vádakkal illetve, végzéseit megczáfolta s a papságot tudatlannak, elnököket az ő szellemileg vak superintendensöknek nevezte; erre a zsinati papság nevében, annak felkérésére, Dávid F. elleniratot irt, visszaútasítva a gúnyt és vádakat, bírálva az ellenfél hitelveit, igazolva a zsinat eljárását. Sajátságos, hogy e zsinatról az ágostai hitvallásuak levéltáraiban semmi adat nincs, egyháztörténelmünkben alig említetik, napja sincs tudva, csak az elleniratból tűnik ki, hogy 1555. ápril előtt történt, elnöke [*Präses*] Tamás nevü reformált barát volt, ¹⁾ azért, hogy a köz zavar miatt a szász eklézsiák püspöki széke üresen állott, valamint az is, hogy a zsinati vitákban a felelgető [*Respondens*] a kolozsvári tanodában az oktatás vezérigazgatója [*Ludi-Rector*] Dávid Ferencz volt. Elvesztek mindkét fél iratai, egyetlen irott emlék Dávid F. *Dialysis* címü műve; ²⁾ de ki volt az a Tamás barát? ki hívta össze a zsinatot? ki e könyv kiadója? az emlékiratok nem szólnak felőle.

Erdély ez időben, csaknem folytonos országgyűléseket tartva s fegyverkezve, készült Lengyelországból özvegy királynéját és fiát fejedelmi székére visszahozni. I. Ferdinánd uralma ingadozott. A vajdák keresték a menekülés útját. Bornemisza Pál látta erdélyi püspöksége közeledő végét. A Luther értelmü Petrovich Péter mind elébb nyomult délről Erdélybe. Természetes volt a vallásos eszmék új lendülete, az évekig nyomott keblek szabadabb föllélegzése. . . . De a zsinatra az okot nem belső mozgalom, nem a kedélyek hangulata, hanem Stancaro apostalkodása adta. E tudós férfi az 1542-n Vicenzából szabad vallásos elveiért menekült olasz emigratióból való volt; 1543-tól 1550-ig Chiavennában, Bazelben, Velenczében tartózkodva theologiai műveket irt és adott ki: a reformatioról és keresztény tudományról, a

*) Szék mezőváros a régi Dobokavármegyében; virágzó reformatus eklézsiájában 2389 lélek volt; esperességi székhely, 1840. tartozott hozzá 54 anya-, 26 leány-eklézsia s azokban 17,000 lélek; ma van 51 anya-, 40 leány-egyház s 20,000 lélek. *Salamon J.* De Statu Ecclesiae ev. Reform. in Transylvania Commentatio sat. 1840. . . . *Az erd. ref. Anyaszenteegyház Névkönyve* 1867.

¹⁾ *Chr. Schesaeus*: Oratio de Origine repurgatae coelestis Doctrinae . . . 1580. 8. maji. Dr. *Georg D. Teutsch* ily címü gyűjteményéből: *Merke zur Geschichte der Sachsen* . . . Heft I. 353—54. II. *Lampe* . . . 685. I.

²⁾ *Egyháztört. Emlékek*. II. Dávid F. irodalmi emlékei II. sz.

szentségek helyes és igaz értelméről, magyarázatot írt az apostalok cselekedetéről, 1546. zsidó nyelvtant, s evvel tudori rangot nyert Bazelen; 1550. a krakkói püspök az ottani egyetemre zsidó nyelv tanárává hívta meg, de tanításába szőtt vallásos elvei miatt el kellett távoznia; onnan Pinczowba ment Olesinszky Miklós lengyel főnemeshez, kitől a szerzetesek eltávolítását, a kathol. isteni tisztelet megszüntetését s több merész újításra engedélyt kérvén, annyit megnyert, hogy udvarában az urvacsorát az ő tanai szerint szolgáltatathassa ki. Itt létében a lengyel reformatioról 50 pontból álló tervezetet dolgozott, de létesítése nem sikerült. 1551. május 8. a königsbergi egyetemre hivott meg theologia és zsidó nyelv tanárává, hol Osiander tanártársával meghasonlván, aug. 23. már a brandenburgi fejedelemtől elbocsátatását kérte; megnyervén, oderai Frankfurtba ment, ugyan azon tantárgyak tanítására. Itt a lengyel reformatioról írt tervezetét kiadván, Musculus András tanártársával ellentétbe jött, a ki eltérő nézeteit 1552. szintén közre bocsátotta. E közben a zürichi lelkészek ellen is támadó könyvet írt. ¹⁾ A brandenburgi herczeg Bukenhagent és Melanctont kérte fel mindkét író műve megczáfolására, utóbbi teljesítette is 1553. keresztelő szent János napján megjelent művében, ²⁾ a minek következménye az lett, hogy Stancaronak Frankfurtból is el kellett távoznia. Ekkor másodszor ment Lengyelországba, de nem soká maradt ott, mert Izabella híve Petrovich Péter orvosává fogadván, vele — mint egyik műve előszavában írja ³⁾ — mikor munkácsi várparancsnok volt, elébb Magyarországra, később mikor temesvári várparancsnok lett, oda, végre helytartóvá választatásakor Kolozsvárra költözött.

Ez a nyugtalan elméjü, tulzásaiban vakmerő, kételyek támasztására mindig kész és képes újító volt Erdélyben a zsinati gyűlések s nyilvános hitviták indítója. Erdélybe jövetelét — 1553-ra téve — legelőbb Sigler Mihály egykoru krónikairó említi; utána Schesaeus, szintén egykoru, de a kinek évekkel későbbi keletü egyházi emlékirata; a többiek: Haner, Miles, Párizpapai mind ettől vették át közleményöket; Miles annyiban eltér, hogy kútfőt nem idézve, megérkezését márczius 22-kére teszi. De ez Sigler előadásával csak ugy egyeztethető, hogyha ő 1553. egyedül ment az I. Ferdinánd birodalmában levő Kolozsvárra; Petrovicsal csak a királyi biztosok onnan eltávozta után juthatott oda, midőn Munkácsról a Stöckel Lenárttal volt vitája folytán el kellett távoznia. Stancaro Kolozsváratt is azonnal terjeszteni kezdette elveit, s ezért az odavaló papokkal sok vitája volt. Sigler néhány szóban a vitapontokat is emlékezetben hagyta. „Stancaro tanai szerint Krisztus az emberi nemnek mind megváltója, mind köz-

¹⁾ *Stancari Fr.* Apologia contra Tigurinos . . . 1551.

²⁾ *Responsio Philippi Melanthonis de Controversiis Stancari scripta in die festo Joannis Baptistae in Arce Dessaensi.* A. MDLIII. Impressa MDLIV.

³⁾ *Veszprémi: Succincta Medicor. Hungariae et Transylv. Biographia,* Viennae 1778. Centuria Altera. Pars Prior 187—192. II.

benjárója nem mindkét t. i. isteni és emberi, hanem csak emberi természet szerint, s ezt Pál apostol ezen szavaira alapítja: *Egy a közbenjáró Isten és emberek között, az ember Jézus Krisztus . . .*¹⁾ E néhány szó egy évtizedekig tartott, sok bűn és ártatlan vér emlékével terhelt theologiai vitának a kezdete: Jézus ember- vagy Isten-létének tana volt ebben kifejezve, nem oly férfiasan és tudományos alakban, mint Serveto örökhírű művében, hanem az ő ismeretes eszmehomályosságával. Megdöbbsent rajta mindenki, szólottak róla és irtak sokan, de csak kevesen fogták fel a kérdést egész kiterjedésében. Stancaro jól tudta, mily nagy követ mozgat, más mélyen látók is észrevették, de a létező vallásokra nézve abban rejlő veszély tudata csak később tört útat magának a szivekbőlki az életre. 1554—1555-n azonban, midőn Genfben még égette a szíveket a Serveto számára gyújtott máglya emlékezete, ben és kün csaknem általános visszahatással látta magát szemközt: tanait kárhoztatták Magyarországon Stöckel Lenárt, több alkalommal a zsinatok, megjelent ellene az ugynevezett *gera-i* hitvallás²⁾ s Merlin Joachimnak a Stancaro, Osiander elleni művére irt könyve,³⁾ Erdélyben Heltai és Dávid F. műve. Az elsőben⁴⁾ elő van adva a Luthert követőknek 1. Isten igéjével és az egyház minden időkbeli hitvallásaival egyező *vallástétele*, 2. bebizonyítva ennek a szentírás szavaival és Isten tiszta igéjével, 3. a Szentlélekkel és első keresztény egyház nézeteivel egyezése, 4. vizsgálat alá vannak véve a katolikus hittet és az ő hitvallásukkal ellenkező véleményei, s a szentírás, Isten igaz igéje és első keresztény egyházi szentatyák szavaival és ítéletével megczáfolva . . . Dávid F. magasb jelentőségében fogta fel Stancaro hitelveit, látta, hogy azok az erdélyi reformatio történetében új mozzanatot jelölnek, s ahoz mértén irta válaszáat. E mű⁵⁾ általános theologiai és külön életirati tartalma szempontjából egyiránt méltó a figyelemre.

Sajátságos, hogy bár ez elvek Krisztusnak mind megváltói, mind közbenjárói tisztét érintik, a széki zsinat neheztelt végzése, s Dávid F. védírata csak az utóbbi ellen irányult, az elsőről — a mi az urvacso-rára vonatkozott — egyetlenségyszer volt említés, midőn közbenjárói tisztéről nyilvánított tanaiért őt száműzetésre méltónak mondotta. Ennek okát Stancaro műve ismerése nélkül nehéz megtudni; tán abban sem volt erről szó? vagy a zsinat ennyit elégnek tartott? vagy Melanchtonnak imént említett s Dávid F. által kinyomtatva a magáé mellett kiadott művével a kérdés eldöntöttnek tekintetett? Melanchton műve valóban az ő nagy lelkének s mély vallásos kedélyének hű kefejezése, tanuságos és bibliaszerű, fűszerezve a szentírás

¹⁾ *Bél, Mathias*: Adparatus ad Histor. Hungariae . . . I. köt. 74. l.

²⁾ *Confessio Gerana* contra Stancarum 1554.

³⁾ *Merlini, Joachimi* in Historia Osiandrinismi et Stancarismi Dantisci. 1555.

⁴⁾ *Confessio de Mediatore generis humani, Jesu Christo . . . a Casparo Helto . . . Vitebergae* A. 1555.

⁵⁾ *Dialysis scripti Stancari . . .* Látható a teljes cím: *Egyház-tört. Emlékek*, II. Dávid F. irodalmi emlékei II. száma alatt.

legkiválógatottabb s legszebb helyeivel, a szentatyák jelesb írásaival, profétailag írva és valódi keresztény szeretettel — ihletetten s ihletőleg. Dávid F. méltán hagyta e fenséges tárgyról Németország tanítómes-terét [*Praeceptor Germaniae*] szólani. Ő Stancaro művét azon oldalról tárgyalta, melyre Melanchton figyelmét ki sem terjesztette; *egyik* főrészében vádjait útasítva vissza, a zsinaton jelen volt papságot és végzéseit igazolja s Melanchtont védi; a *másikban* Stancaro tanait czáfolva, az ágostai hitvallás lényegét ismertetve, azt egyszersmind védelmezi. „Stancaronak a széki zsinat elleni írása — ugymond — nem Apologia, de gonoszságsugalta tény, nem keresztényhez illő, de kárhozatos, nem a tudomány és Isten neve védelmezése, de haragtartó engesztelhetlenség és boszuvágy műve; szerencse, hogy napfényre jövén, látható lett, miként ragad ki a szentirásból megcsonkítottan egyes helyeket Isten fia eltiprására, a ki maga mondja magát mindkét természet szerint közbenjárónak; Szebenbe és Kolozsvárra irt leveleiben, nemcsak Melanchton s az ország kegyes szivü papjait, de minden idők egyházi tanítóit gyalázza, ezeket boros kancsóknak, amazokat seres fazékoknak nevezve; pedig Melanchton többet tett az egyházért, mint a mit Stancaro csak elgondolni is képes; Luther és a többi kegyes férfiak szerinte tudatlanok; ál-lutheranusoknak, csalóknak, Melanchton teremtményeinek gúnyolja, a kik őt a széki zsinaton elítélték, mintha azok mindenike nem tudná: kitől teremtetett s kinek tiszteletét kell szeme előtt tartani; mintha nem tudnák, hogy egy mester szavára sem tartoznak eskünni; Melanchton nagy elméjének sem tulajdonitnak akkora tekintélyt, hogy azért Istent és igazságát megtagadják. Könyve elején gúnyosan hívta fel vitára a széki papságot: Álljatok elé — ugymond — emberek legtudósabbjai, hitvallástok czikkeit vizsgáljuk meg! . . . Az elbizakodottság ez éles kihívására szeliden, de önérzetesen felelt Dávid F. . . . Ha nem is oly nagy tudósok — ugymond nemes boszankodással — mint Stancaro, de birják Istennek némi ajándékát, Isten és fia eklézsiájától munkájokat soha nem vonták meg, s egyik élethivatásból nem csapongnak át másba, sem dölyf és felfuvalkodottság által kegyes tudósok egyetértését nem zavarják meg, mint ő; sőt papi hivataluk kezdetétől fogva sem munkát, sem veszélyt nem kerültek. . . . Ezután élesen rójjá meg őt, hogy a polgári hatóságot a Széken egybegyülve volt papságnak kihallgatatlanul s ítélet nélkül megbüntetésére hívta fel, hogy őket bizonyítatlanul hitvány Ariánusoknak nevezte, azért, hogy az őt és tanait közvégzésnél fogva eretneknek, s az egyházból kizárandóknak határozta. Isten egyháza — ugymond — Krisztus vérével van megváltva, nem kormányozható világi hatalommal s kényszereszközökkel, hanem egyedül Isten fiának szava és tekintélye által. Ezt fejezi ki Jánosnál ama szentirási hely: *Az én nyájam érti az én szómat.* Ezt tanusítják természeti példák is. A tölgybe oltott olajfa elszárad és a vastól érintett balzsam elillan: így Isten egyháza is összeomlik, valahányszor világi hatalom akarja kormányozni és igazgatni, a mi azonban czégesres bűnök eseteiben büntetési jogát nem zárja ki. . . . Igazságtalanul

állítja Stancaro, hogy a zsinat Árius-követő, tudatlan és zsarnok hatalmu emberek gyülekezete volt. Hogy ez nem áll, alkotott hitvallásuk tartalma és a tárgyalások egész folyama bizonyítja. . . . Felfuvalkodásában tovább azt állítja, hogy a Széken jelen volt papok háromszorosan vakok s püspökük vakok vezetője. Erre viszonzásul ők is nevezhetnék őt sehonnai világkerülőnek, a ki szívében haragot és gyűlölséget táplál, a sátán tanácsaira hallgat, s szeme az ágostai hitvallásból épen azt nem látja meg, a mi ellenfeleinek főérve. Vádként említi, hogy a zsinat őt gyűlésre nem hívta meg. Ennek oka az, mert a német- és magyarországi vitákra meg volt hiva, de ő az ellenkező nézetűeket nem szokta meghallgatni; nem tették fel róla, hogy büszkesége a rájuk figyelmezést megengedje. . . . Az sem áll, hogy a vele egyértelműen levők nem hallgattattak ki. A gyűlés és tanácskozások nyilvánosak voltak, mindenki jelen lehetett és előadhatta nézeteit, erről a jelen voltak tanuskodhatnak. . . . Panaszosan hozza fel Stancaro azon igazságtalan vádat is, hogy csak a széki zsinat volt az, mely őt kárhóztatta. Ennek ellenkezője áll. Poroszország egyik nagy városában, Königsbergben 1551. nyilvános vitában legyőzetett, s tanait visszavonni nem akarván, hogy életét megmentse, távoznia kellett. Odera melletti Frankfurtban elbizakodottsága szóhoz sem engedett jutni másokat, a jó tanácsot elútasította magától, mintha mindenek fölött, kik a világon vannak, első lenne. Itt is elítéltetett s menhelyet máshol kellett keresnie. Bártfán meghivatott a vitára, kezét hányta vetette, lábait fölkalongyálta, hol igen halkán beszélt, hol oly fenhangon lármozott, hogy sem az érdeemes Stöckel Lenártot, sem a helység papját Radásit meg nem akarta hallgatni. Ezért megszegyenítve útasították ki a városból, kárhóztatva őt és tanait; 1554. a felső magyarországi óvári és thállyai zsinatok tették ezt; az idén ápril 9. Németországon a mannsfeldi hercegségben tartott püspöki látogatás alkalmával, az erről szerkesztett jegyzőkönyvben is azok közé van sorozva, kiktől óvakodni kell. Az illető hely szó szerint ez: *kerülni kell s az egyházból kizárni, sőt szűllásadástól is eltiltani minden eretnekeket és hamis tanítókat, minők az anabaptisták, Zwingli-követők, Osiandristák és a csaló [impostor] Stancaro hívei.* Ezek igazolják a széki gyűlés határozatait és Stancaro vádjainak alapját döntik meg.

A mű másik főrészt rövid elvi vita, Stancaro tanai czáfolata s az ágostai hitvallás alapelvei ismertetése alkotja. „Stancaro — írja Dávid F. esztelenségnek tartja, hogy Isten Istennél közbenjáró legyen, vagy hogy egyenlő egyenlőhez könyörgéssel járuljon, s innen következteti, hogy Isten fia isteni természete szerint közbenjáró nem lehet. E következtetés a feloldott seprőhöz hasonlít, mert a szentírás a közbenjárót olyannak mutatja, a ki valóságos Isten és ember. Bizonyíték arra a széki zsinat hitvallásának 2-ik czikke is, hol Isten fia így iratlik le, végül kimondatván, hogy ő a mi közbenjárónk. Csodálkozunk, hogy Stancaro nem hallgat Pálra, a ki ajánlja, hogy értelmünket az Isten iránti engedelmségben féken tartsuk, vagy Basiliusra, a ki szerint elménk gondolatját kell alkalmaznunk Isten igéjéhez, nem ezt

amához. Hány ezren nem haltak meg vértanukként készséggel azon hitért, hogy Isten fia közbenjárónk mindkét természet szerint? Az emberi elme és lelkiismeret megnyugvása másképp nem gondolható, hanem ha megengedjük, hogy a közbenjáró igaz Isten és ember; bűneinktől sem szabadulunk meg, ha nem Isten egyszülött fia, az Isten és ember, a mi közbenjárónk. Ezek szerint a dolog megítélésénél a próféták és apostolok egyetértő irásához kell magunkat tartanunk, azután a katolikus egyházéihoz, vagyis a szivből jövő imádsághoz, a hithez és az igaz poenitentiátartás más kegyességi műveihez. . . . Az ellenvetésekre térve át Dávid F. mindenikre külön teszi meg helyreigazító észrevételeit. „Az ágostai hitvallásnak sok alakja van — így szól Stancaro — s kérdi annak hívőit, melyiket fogadják el? De előre látja, hogy nem tudnak felelni.“ Igen korai az elbizakodás, nem biztos alapu az öröm — jegyzi meg a szerző — ime itt van röviden a tett kérdésekre a felelet. Az ágostai hitvallás azon alakját fogadják ők el, melynek szavait ő is idézi, s első cikke ez: „Egyházaik teljes egyetértéssel tanítják, hogy a niceai zsinatnak az Isten lény-egységéről, s a személy háromságáról szóló végzését — a mi az apostolok hitvallása is — kétely nélkül hinni kell, s hinni kell a cikk egész tartalmát“. A Széken egybegyült papok ez alakot fogadták el, mert az az Isten fia, a próféták és apostolok örök ígéit foglalja magában. Ugyanazon hitvallás 3-ik pontjának szavai ezek: „Az Ige, az az Isten fia szüz Mária méhében emberi természetet vett fel, hogy az elválhatatlanul egybefoglalt személy egységében legyen két természet, t. i. az isteni és emberi, egy Krisztus, a ki valóságos Isten, és valóságos ember, a ki szüz Máriától született, szenvedett, keresztre feszítetett, meghalt, eltemetett, azért, hogy engesztelhesse meg irántunk az Atyát s legyen áldozat, nemcsak az eredendő bűnért, de az emberek minden egyéb bűneiért is; halottaiból azonban harmadnapra feltámadott, felment a menybe, hogy üljön az Atyának jobbán, s minden teremtmények fölött örökre uralkodjék, megigazolásunkat eszközölvén és megszentelvén a benne hívőket, elküldvén szivökbe a Szentlelket s a megszentelteknek adván örök életet.“ E pont a széki hitvallás védiratában [*Apologia*] ismételve előfordul, az ellennézetűek is így hiszik és vallják; ez tehát az ő közbenjárójuk, főpapjuk, a ki valóságos Isten és valóságos ember, s a kinek sem külön választott isteni, sem emberi természet és közbenjárói tiszt nem tulajdonítatik.“

Stancaro hitvallása ennek ellentéte. „Szerinte — ugymond szerző — Isten fia közbenjárónk csak emberi természet szerint, tehát a közbenjáró csak ember. De ez hamis okoskodás, mert olyan van mondva a következtetésben, a mi az előzményből nem foly; másfelől csak a két természet tulajdonságát vizsgálja, lényöket mellőzi; pedig tiszte az lenne, hogy a próféták és apostolok írásaiból vett érvekkel mutassa meg azon következtetés igazságát: az Atya, Fiu és Szentlélek ugyanazon lényü, következőleg a fiu mint Istennel egyenlő, isteni természet szerint közbenjáró nem lehet. De ebből az is következne, hogy csak emberi természet szerint sem. . . .“ Egy más ellenvetése

Stancaronak ez: „Ha Krisztus isteni természete szerinti közbenjáró, kérdés, kinél jár közbe? s ha ez még is igaz, akkor az Atyánál az istenségben kisebb. Ez ellenmondást már szt. Ágoston eloszlatta. A küldött — ugymond ő — nem kisebb a küldőnél azért, mert ez küldötte, amaz küldetett; mert a Szentháromság mindenben egyenlő, s mint természetében változhatlan, láthatlan és mindenütt jelenvaló, elválaszthatlanul működik. Isten szavát hinnünk kell — ugymond — ha értelmünk fel nem fogja vagy ellenkezőt javall is.“ Az ágostai hitvallásuak tanai szerint Isten fia isteni természete szerint az Atyával egyenlő, de emberi természete szerint kisebb s mindkét természet szerint közbenjárónk. Ennek bizonyítékai: 1. Hol az isteni és emberi természet lényegileg egybe van foglalva, ott külön választás nem lehetséges; Krisztus közbenjárói tisztében a kettő egyesülve van, tehát a közbenjárás tényében sem választható el. A szentírás több helyeiben ki van ez fejezve. „*Isten lakott Krisztusban, a ki kibékítette őt a világgal. Én és Atyám egyek vagyunk. Senki sem mehet az Atyához másképp, mint a Fiu által, a kinek hatalma van örökéletet adni.*“ Edes vigaszát veszi el az emberi léleknek, a ki Krisztus közbenjárását csak isteni természete szerintinek magyarázza; mert az Isten fölséges méltóságában el van előle rejtve s kegyelme csak szavaiban s ígéreteiben nyilatkozik. 2. Szent Pál az igazság próbakövének a hitczikkeket vallja, ezek pedig Krisztusnak isteni és emberi természet szerinti közbenjáró-létét tanítják a szentírás alapján, mely róla mindenütt mint Isten egyszülött fiáról és jobbán ülőről szól. Ennek hát igaznak kell lenni, Stancaro állításának ellenben hamisnak. 3. Egy más érv az ok és okozat összefüggéséből van elvonva. A Krisztus Istentől nyert hatalmából, mint okból következik, hogy — a mint a szentírás szól — ő az Atya Isten jobbán ül, bemegy a szentek szentébe, vizsgálja a sziveket, megszentel, elküldi a Szentlelket. Ez okozatok nemcsak emberi, de isteni természetre világosan utalnak. 4. Meg más érv az egészről a részre következtetés. Athanazius symboluma tiltja a Krisztus két természete elválasztását, sőt mondja, hogy a váltság műve egész összegében megítélendő. A váltság művénel szenvedett Krisztusban az isteni és emberi természet nem volt megoszolva, tehát nem megosztható a közbenjárás tiszte részletes tényében is. Az első tételt igazolja ama logikai elv: ha adva van az egész, adva vannak a részek, az utolsót az Athanaziusról nevezett symbolum. 5. Érv a szó értelménye. A név természete s a szó tulajdonsága a dolgot gyakran legjobban kifejezi. A „közbenjáró“ szónak ily tiszta jelentése van, mely híven kifejezi a két természet szerinti cselekvés szükségességét. A ki közbenjár, mindkettővel érintkezik, hogy a két külön félt megnyerje, s eljárása nemcsak külső munkájával, de saját lénye természetével is összefüggésben van. Ez a szentírás sok helye által igazolva van. Ezeket valamint a 6. pontban a szentatyák írásiból vett bizonyítékok idézését fölöslegesnek látja, mert a dolog ez ága a Melanchton művében eléggé ki van fejtve.“

Még egy érvre fektet Stancaro nagy súlyt, szerző is azt fektet

hát czáfolatára — ugymond. „Valahol egy megoszolhatlan, fel nem osztott és meg nem különböztetett természet van — írja ő — ott annak műve sem megosztható. Az isteni természet, a mi az Atya, Fiu és Szentlélek, ily megoszolhatlan: következőleg a Fiu műve nem különíthető el az Atyáétól és Szentlélekétől. Ebből világos, hogy Krisztus csak emberi természet szerinti közbenjáró lehet.“ Ez állítás ellenkezik a Szent Ágoston által felállított amaz okoskodási elvvel: az Isten istenségi belső művei különlegesekek, nem közösek, s mivel Aristoteles szerint, a ki az elvet tagadja, avval nem kell vitatkozni, a megoszolhatlanság és meg nem osztthatóság iránt vele vitát kezdeni nem kellene. De a főtételre mégis megjegyzi, hogy a mint egy megoszthatlan természet, ugy meg nem különböztethető cselekvés sincs, mint-hogy a személyeknek nem annyiban isteni tulajdonaik észlelet tárgyai, mint cselekvényeik, ezek pedig különzetesek és nem együttesek. Stancaro, hogy a hiány ne lássék, elfedi és elszinleli, felállítja az általános el nem különbözöttség tételét s azután, mint a Manichaeusok öt Istent alkot. Látnivaló, hogy ez oktalanságra visz. Az ő tanaiból ez következik: Az önmaga szemlélésébe merült Isten öröktől fogva szült magának vele egyöröklétü és egylényü Fiut, s minthogy ez és a Szentlélek is személy, mely utóbbi mindkettőtől származik, Stancaro szerint a Háromság ezen tényei meg nem különböztethetők: következik, hogy a magát észlelő Fiu és Szentlélek is szüljön egy-egy magához hasonló lényt, a mi merő képtelenség. Itt tehát a tétel első vagyis fő-része megdőltével e vita egész tárgyának meg kell dőlni. A miket Stancaro a szentírásból a főtétel bizonyítékaul idéz, t. i. János evangelioma 10—11. fejezeteit, azok az Isten lényi egységéről szólnak, nem cselekedeteiről; ezért nem következik, hogy mivel egy a megoszolhatlan Istenség, műveinek is egyeknek és meg nem különböztethetőknek kell lenni.“

„Ezeket — ugymond Dávid F. — a széki zsinat végzései igazolására a kegyes lelkek érdekében elmondani szükségesnek látta, mint-hogy ellenfele Krisztus nyáját folyvást átkozza, a keresztény tant és papságot mindenfelé gyanusítani igyekeznek. A csak vetélkedni akarókkal semmi köze. Tudja előre, hogy Stancaro mindezeket gúnyolódólag fogja megnevetni, mint a kinek a maga nézetén kívül semmi sem tetszik, de a kinek kedveért ő tollat sem vett volna kezébe. A jámbor lelkek előtt azonban hiszi, hogy az ügy igazsága kiderítésére valamit tennie sikerült. Láthatja ezekből Stancaro egyfelől azt, hogy a mit a széki zsinat tett, nem tudatlanságból, hogy neki képzelt diadalával örömet szerezzen, de szabad elhatározásnál fogva, a gyöngébb lelkek megerősítése végett, a zsinati végzések 3-ik czikkéből folyólag tette, elítélvén őt az ő eloszthatlansági syllogismusával együtt mint Nestorianust és Eutychianust; másfelől észreveheti: mit tesz Isten fiát, s tisztességét az evangeliom ellenei előtt elárulni; mert hogy tanai következtében Isten egyháza mily kárvallásoknak lett kitéve, az igaz Isten-imádás és szent igéje nemcsak a kegyesség nélküli emberek előtt, de a kik az evangéliomi tudományt már el is fogadták volt,

tekintélyéből mennyit vesztett, már is tapasztalható. Jobb lenne átlát-
nia, mily nagy jótéteménye Istennek, hogy oly közbenjárót rendelt
az emberiség számára, a ki igaz Isten és ember, s mintegy megdöbben-
ve e nagy és fényes tény előtt, vallaná inkább meg, hogy ezt az Ur
mivelte, hogy az bámulatra méltó, szemeink előtt csoda, a mit emberi
észszel átlátni képesek nem vagyunk, s venné alkalmul inkább Isten
dicsőítésére, mint hiu versenyzésre s mások elszédítésére.“

Végszavában bocsánatot kér Stancarótól: „hogy — a mint ő is
akarta — az ügy védelmezését atyjafiai nevében elvállalta. Imádkozik
Isten fiához, egyházának örökké való pásztorához, hogy neki, haragra
gerjedettnek, és a ki boszuságból terjeszti a tévelygéseket, elméjét
nyissa fel, hogy tévedéseit ismerje meg, a szent irásokat nagyobb
lelki szerénységgel forgassa, szavait cselekedetei szabályozójának
fogadja el, nem saját örült és megvadult okosságát, hanem a próféták
és apostolok szavait, hogy az eddig hálójába keritetteket üdvök meg-
nyerhetése végett az igaz útra visszavihesse; mert igazán mondja
János evangelista, hogy a ki áthágja és nem marad meg Krisztus
tudományában, annak nincs Istene; e szerint aztán ezen Erdélyor-
szágban minden nemzeteket az egy és eddigelé nagy bajjal igazán
hirdetett evangeliomi igére visszavigyen és abban egyesítsen, hogy
utódaik a próféták és apostolok ezen igaz igéjét a világ jelenlegi vén
korában tartsák meg, és az igaz Istent Krisztus által örökön-örökké
imádják.“

Ki kell emelnem a mű két jellemző vonását. *Egyik*, hogy Dávid
Ferencz nem szól róla tüzetesen, de egész művén átszövődik a Krisz-
tus imádása tanának védelmezése. Csodálkozását fejezi ki, hogy három-
szorosán szerencsétlen honában miért vet akadályt Stancaro sok
kegyes szívben Krisztus imádásának és a benne való hitnek? Egy-
behasonlítván hánytorgatott reformatori működését és szenvedéseit
az apostolokéval, rá nézve hátrányos párhuzamot von azok isteni
küldetése, ez igazságért szenvedett békés érületü férfiak üdvmunkája
és Stancaro nyugtalan, tévelygést hirdető és gyalázkodó eljárása közt.
Amazok — ugymond — krisztusi lelkök teljes őszinteségével csepeg-
tették be hallgatóikba az evangéliom igéit s Isten fiának eklézsiát
alapítottak, nem hálózták be a lelkiismeretet, nem gátolták Krisztus
imádását, mint Stancaro teszi minden művében . . . Ily értelmű helyek
az egész műben fordulnak elő. *Másik* a hit dolgaiban a kijelentésre
útalás, a Krisztus lelki természetének titokszerűségében [*mysterium*]
megnyugvás, az észnek az isteni tekintélylyel, Krisztus világos szavaival
és a szentirással szembeállításának helytelenítése. Isten és a természet
ajándékaival felruházott sok böles és tudós borzasztóan megbotlott
immár — mondja — azért, hogy értelmét magasabbra becsülte, hogy-
sem a Szentlelket vezetőjéül s oktatójául ismerje el, elébe téve saját
kárával ön esztét az isteni tekintélynek . . . Így csalódott mindig s
csalódik ma is, a ki tévtanokat hirdet, midőn a kijelentést — Isten
világos szavait — mellőzve, saját értelme találmányait követi . . .“

Az ész gondolkodási jogának s ítéletképességének a hit tárgyai-

ban ily merev visszaútasítása mutatja, mily tántorithatlan volt a Széken egybegyült papság Luther hitvallásához, s mily lelkesülten tolmácsolta Dávid F. az őt megbízó testület ezen érzületét. Ő kétségkívül nagy szolgálatot tett egyházának, ellenfelét legyőzte, s mint polemikus theologiai író egyszerre híressé lett nem csak hazájában, de Lengyelországban, Svájcban és Németországban is; Melancthon védelmezése s művének újból kiadása neki sok jóakarót szerzett. De az kérdésül tehető: használt-e a már ekkor magasb theologiai eszmék körébe jutott reformatio feltartóztatásával az ügynek? gyakorlatilag helyes volt, de jó volt-e, hasznos volt-e egyszersmind elméletben s a végcél tekintve, melyre a reformatio törekedett, a hit- és lelkiismeret szabadságának? . . . Rá nézve minden eshetőségben rossz volt. Ő a védelem jogát igen messze vitte: a védekezőből támadóvá, az ellenkező meggyőződés üldözőjévé lett, a mi később meg is boszulta magát; a küzdőtéren az akkor napirenden volt hiteszmék felőli nyilatkozataiban kelleténél messzibb előre haladt, sok sebezhető oldalt hagyva fenn, erős fegyvert adva ellenfelei kezébe önmaga ellen később vallott tanai és saját reformatori küldetése tekintetében. Vajjon a zsinat nevében önneve alatt megjelent nyilatkozatai egyszersmind egyéni meggyőződései is voltak? ismét oly kérdés, a mire feleletet adnunk az eddig ismeretes adatok nem képesítnek. A széki zsinat védelmi irata az erdélyi reformatio és Dávid F. élete történetében oly fontos tény, hogy ahhoz csaknem 25 év izgalmas története s írójának sorsa legyőzhetlen kényszerűséggel fűződik.

IV.

(1555—1558.) Dávid F.-et Szeben és Kolozsvár egyszerre hívja meg papjává; utóbbit fogadja el. Kálmáncsehi vitái. Vitairatok. Stancaro újabbán föltünése Erdélyben. Az 1557-ki hitvallás és 1558-ki KIEGYEZÉS. Kálmáncsehi és társai legyőzetése. Stancaro megezáfoltatása. Dávid F. nősülése s gyerekei.

A széki zsinat végzéseinek Stancaro támadásai ellen megvédése az ágostai hitvallást Erdélyben megszilárdította, megalapítván egyszersmind Dávid F. theologiai és írói hírnevét. S még is csak véletlen műve, hogy a szász nemzeti levéltárban, e nép gondossága és tudományszeretete 1555. febr. 24. költ s a szebeni tanácshoz intézett egyetlen eredeti levelét fentartotta, mely életének ez ismeretlen szakára némi világot vet, kitűnően belőle, hogy ő Szeben és Kolozsvár egyházaitól ez időtájatt egyszerre kapott meghívást, a minek erkölcsi értéke azért nagy, mert az egymással szépben és jóban versenyző két város plébánosainak díszes és jövedelmes állásuknál fogva az ország dolgaira és köz szellemére nagy volt befolyása; nem egyszer püspökké választattak, sőt volt idő, midőn a megújított hitvallást róluk *szebeni és kolozsvári vallásnak* nevezték. A levélben Dávid F. önelhatározásra rövid várakozási időt kért s igyekezett magának mindkét város polgár-